

Béres L. Attila

Trianon és a magyar protestáns sajtó

Száz évvel ezelőtt szomorú pünkösdsje volt a megcsönkített ország magyar népének június 4-e, a kikényszerített békediktátum aláírásának napja. A haza képviselői hiába harsogták bele Trianon égbekiáltó igazságtalanságát a világ süket lelkiismeretébe, hogy a diktátum az egész művelt emberiség szégyene fog maradni mindaddig, míg meg nem fogják változtatni azok a népek, amelyeknek rokonszenve vagy ellenszenve dönt magyar nemzetünk jelene és jövője felett. Mindannyiunk érdeke ma is, hogy a hit és a keresztyén erkölcs gránittalapzatán épüljön az embertársaink javát szolgáló politika, és a politikai élet megnemesítéséhez az út az evangéliumi igazságok érvényesítésén át vezessen. A történelmi emléknapi centenáriumi évfordulója ihlette írásom.

A korabeli protestáns lapokban kutatva a Trianon előtti és utáni idők azt a látszatot keltik, hogy a keresztyénség az egész nemzetet komolyan irányító, élő, reális hatalom volt. Ez a látszat, de korántsem volt így, annak ellenére, hogy a nagy politikai lapok is kifejezni merték a keresztyénség szociális és politikai életet irányító erejét. A Budapesti Hírlapban Sebestyén Jenő dr. rámutatott arra, hogy *„az egész világon a határozott világnézetek alapján felépült politikai pártoké a jövő, amelyek közül a kifejezetten keresztyén világnézetten alapuló pártok sem hiányozhatnak.”* A Világ vezércikk írója szerint a keresztyénség azokért az elvekért harcol, amelyekért a názáreti Jézus egykor. Igazi keresztyén politikát, keresztyén elvű kormányt várt az osztályellentétektől szétdarabolt nemzet. Dr. Patay Pál, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (Kiadó: Kálvin Szövetség) 1918. 08. 17-i számában többek között ezt írta: *„A mi református keresztyén társadalmunknak kellene példát adnia abban, mire képes az a keresztyénség, amelynek dogmatikai és etikai elvei nem mondanak ellent egymásnak a politikai és szociális életben sem. Remélünk egy szebb, dicsőbb jövőt, amelyben ez az egyetemes vágy megvalósul.”*

*

A Trianon előtti helyzetről elsősorban a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban megjelent cikkeket idézem, mivel a politikai napilapok – például az 1918. május 7-én kötött bukaresti békeszerződés felekezeteinek egyházi és iskolai vonatkozásait nem méltatták. A békeszerződés biztosítja a felsorolt vallásfelekezeteknek azt a jogát, hogy plébániákat vagy hitközségeket létesíthessenek és iskolákat alapíthassanak, de működésüket a román állam *„csak az állami biztonság vagy a közrend megsértése esetén”* korlátozhatja. Ezeknek az intézkedéseknek nagy hordereje akkor tűnik ki, ha a jogállapotot összehasonlítjuk a tényleges állapotokkal. Új iskolák létesítése oly szoros feltételekhez volt kötve, hogy gyakorlatilag egyenlő volt a lehetetlennel.

A háború 1560-ik napján véget ért a háború, 1918. november 11-én írták alá a nyugati fronton a megalázó fegyverszünetet. Megkondultak a harangok, az angol miniszterelnök felhívására a képviselők a Szent Pál templomba siettek győzelmi, hálaadó istentiszteletre. Megkezdődtek a béketárgyalások is, amelyen részt vettek a független Magyar Köztársaság képviselői is. A „Pester Lloyd” című lap, amelyet külföldön a legtöbben olvastak, rámutatott arra, hogy az erdélyi protestáns egyházak eleitől kezdve rendíthetetlen végvárai voltak kelet

felé a protestantizmusnak, és így ezek sorsa nem lehet közönyös brit, és amerikai hittestvéreink előtt, akikkel a háború előtt sokféle összeköttetést ápoltak.

Hatalmas trónok omoltak össze egyetlen hét leforgása alatt, végbement a magyar független köztársaság proklamálása is. A református egyházi sajtóban örömmel köszöntik az új magyar republikát. *„Bármint hoz reánk a most még oly kétes jövő, de nem lehet sem most, sem a következő időkben egyetlen igaz kálvinista lélek sem, amely a Habsburg dinasztiának bukásán siránkozna.”* *„A demokrácia a református keresztyénség édes gyermeke; ha már születésénél nem voltunk ott, neveljük fel keresztyén szellemben! Itt az alkalom, hogy magyar református egyházunk újra a nemzet kincsévé, szeme fényévé, népegyházzá váljék.”* Az alkotmányforma megváltozása gyökeres változást jelentett az egyházak jogi életére nézve is.

A jövő társadalmának nevelésére, evangelizáló, építő és szociális munka végzésére – a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban Korláti Bernát István, a Kálvin Szövetség alapító elnöke (agrárpolitikus, agrárközgazdász, közíró, lapszerkesztő, országgyűlési képviselő, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A magyar mezőgazdaság védelméért és fejlesztéséért küzdő agrárius mozgalom prominens alakja) – csatlakozásra kéri fel mindazokat, akik a világháború befejeztével *„reánk váró nemzeti és egyházi építő munkában, a kálvinista szociális szervezkedésben közreműködni, avagy az e téren reánk váró nagyfontosságú feladatok megvalósítását előmozdítani hajlandók. A Kálvin-Szövetség célja egyebek közt a vallásos, társadalmi, gazdasági és közegészségi bajok felderítése, azok orvoslása és megelőzése céljából ifjúsági és más alkalmas vallásos irányú, oktató és szórakoztató összejövetelek, népszerű előadások rendezése, ifjúsági és társaskörök, leány-egyesületek, mesterinasok, segédek, munkások, cselédek részére otthonok, szállók, foglalkoztató műhelyek, árvaházak, diakonissza-otthonok, s népjóléti intézmények, foglalkozást közvetítő intézetek, az anya- és csecsemővédelem ügyét szolgáló intézmények, gazdasági és hitelszövetkezetek stb. létesítése, előmozdítása, vagy ilyeneknek kezdeményezése. Hasonló irányú egyletekkel való összműködés s azok támogatása, továbbá a munkások bajainak tanulmányozása ... útbaigazítása és támogatása, a községi és kerületi szövetségek szervezése stb.”*

A forradalom után az ORLE elnöke, dr. Baltazár Dezső püspök, a zsinat és konvent egyik elnökének „Hivatalos közlemény a nyilvánosság számára” c. közleménye, bizonyára a debreceni keserű emlékü királyfogadtatás okozta mámorból született. Debrecen 1919. április 23-tól 1920. március 11-ig román megszállás alatt élt. Az 1919. november 2-án kelt és még később szétküldött Körlevél a magyar kálvinista egyházat kompromittálta! Országszerte tiltakoztak ellene és követelték korrekcióját.

A vesztes háború, összeomlás, forradalom, külföldi intervenció, proletárdiktatúra, a vörös terror és a trianoni bosszúbéke eseményei nem kedveztek az ORLE békés, egyház- és nemzetépítő tevékenységének.

A Protestáns Egyházi és Iskolai lap 1918. október 27-i számában jelent meg „A megpróbáltatás napjai” című cikk. *„A múltban is akkor csendült, fel a legnagyobb erővel az egyház ajkain a vigasztaló, bátorító ige, amikor nemzetünk megtépett, ezernyi sebből vérző testtel állt a létért való iszonyú küzdelemben. Így a mostani megpróbáltatásban is kell, hogy a mi evangéliumi egyházunk anyai keble a legmelegebb és legtáplálóbb és a megfáradtakat,*

szenvedőket hívogató szózata a legédesebb legyen.... A megpróbáltatás munkára, küzdelemre, életre hívogató reménységet szül és növel reménységet, amely meg nem szégyenül.” – írta P.

A budapesti lelkészek 1918. október 27-én Országos Református Tanácsot alakítottak. Egyház és társadalmi, politikai, gazdasági megújulási programot fogadtak el és propagáltak, Új Reformáció címen 1919. április elsején megjelent.

Az 1918-as polgári demokratikusnak nevezett krizantémos puccs, tehát nem öszirózsás és nem is forradalom, sőt a polgáritól ugyanolyan messze állt, mint a demokratikustól, hozott egy olyan választójogi néptörvényt, ami alapján sohase tartottak választást. Hozott vélemény-sajtó- és szólás-szabadságról szóló törvényt, de a cenzúrát ugyanúgy alkalmazták, ha olyan vélemény jelent meg a lapokban, ami nekik nem tetszett. Miközben az országnak egyre nagyobb szeleteit hasították le a szomszédos államok hadseregei, nem a honvédelem volt a legfontosabb, hanem a reakciók elleni küzdelem. A Károlyi bemanőverezte magát egy olyan helyzetbe, amiben más választása nem maradt, minthogy átadja a hatalmat a bolsevikoknak. Dr. Kovács Kálmán történész szerint Károlynak a „butaságánál csak az önhitt gögje volt nagyobb”, olyan emberekkel vette körül magát, akik elszigetelték. Meg se próbált kitörni.

Ferenc József unitárius püspök naplójának a részletében írja, hogy Pestről az jött a propagandában, az újságcikkekben, hogy Károlyiék diadalmas forradalmat csináltak, noha egy országvesztő puccs volt.

Egyes történészek szerint nem igaz, hogy a tanácsköztársaság sokat rontott volna a magyarok helyzetén, a határok lényegében a Vix-jegyzék időszakában készen voltak. De ez nem így volt. A tanácsköztársaság tette lehetővé, hogy az osztrákok leszakítsák a nyugati sávot.

Az Országos Református Lelkészegyesület lapjának 1920. július 12-ei számában, a trianoni békeszerződés aláírása utáni első számban a szerkesztő vezércikke „*Consummatum est*” címmel jelent meg. A szerkesztő tollát valószínű Baltazár Dezső tiszántúli református püspök intenciói vezették, címnek Jézus Krisztusnak a kereszten mondott utolsó kijelentése, „elvégeztetett” latin szavait választotta. A szerző a bibliai Heródiás esetéhez hasonlította a trianoni békét, amikor Salomé Keresztelő János fejét kérte, és kapta meg Heródes királytól.

A lapszerkesztő így fogalmazott: „*A körülöttünk lappangó apró-cseprő nemzetek, kiket a történelem csak az árulások (Romániára gondolt, amelyik az 1877/78-as orosz-török háborútól minden szövetségesét elárulta), és királygyilkosságok krónikájából ismert (itt Szerbiára gondolt, 1863-tól több uralkodó vált politikai merénylet áldozatává, mint ahány ágyban, párnák között halt meg), ezek az állammá terjeszkedett ledér asszonyok csapodárságuk jutalmául megígértették az antant hatalmakkal Magyarország fejét.*”

Ez a megfogalmazás Máté és Márk evangéliumában leírtakra utal, amit a festészet a reneszánsz kor óta nagyon szívesen ábrázol, de utal Mária román királyné kicsapongó életmódjára is, amit a román ügy szolgálatába állított. A korabeli magyar újságokban elterjedt az a hír, hogy nemcsak Mária királynő árulta bájait a kedvező döntésekért, hanem a románok a béketárgyalásra egy vagonnyi válogatott bukaresti örömlánnyal érkeztek Párizsba. Az újabb kutatások alapján tényleg kedveskedtek a románok a döntéshozóknak örömlányokkal.

A szerző végkövetkeztetése tehát „*Elvégeztetett*”, de leírja: „*De azért feltámadunk. Elvégeztetett papíron a felosztásunk. Elvégeztetett tényleg is. A testünkön elvégezték a hentes munkát. De a lelkünkön el nem végezhetik.*” Amíg a hentesmunkát nem végeztetik el, addig Magyarországnak van jövője.

Trianon után kiderült, a református öt egyházkerületből a trianoni határok miatt egyik sem maradt csorbítatlan, az erdélyi egyházkerületet teljesen elcsatolták, a tiszántúliból a máramarosi, a partiumi és a bányászi részeket, a dunamellékiből pedig a szlavóniai és az úgynevezett baranyai háromszögnek a területét. A dunántúli egyházkerületnek is volt néhány egyházközsége Horvátország területén, Csallóközben és Nógrádban is. A református egyház 57 egyházmegyéjéből 19 teljes és 10 csonka maradt. 2086 anyaegyházközsége 1010-re, lelkészeinek száma 2063-ról 1035-re csökkent.

Elsatolták ezzel együtt a hatalmas iskolahálózatot is a határon túlra. 1753 elemi népiskolájából 1118, 3215 tanítójából 2252 maradt az ország területén. Egyetlen polgári fiúiskolája megmaradt, 9 polgári leányiskolájából 8, (63 tanerőből 55-tel), 3 tanítóképzőjéből 2 (33 tanár helyett 22-vel), 7 tanítóképzőjéből 3 (47 tanár helyett 25-tel), 27 gimnáziumából 18 (418 tanár helyett 274-gyel), 6 leány-középiskolájából 3 (51 tanár helyett 44-gyel) maradt meg. Megmaradt továbbá 3 jogakadémiája, mivel a máramarosszigeti Hódmezővásárhelyre költözött, és 4 teológiai akadémiájából 3, valamint a debreceni tudományegyetem hittudományi fakultása.

Az erdélyi és egész református egyház egyik legkiválóbb vezérembere, dr. Ravasz László, akkor Erdélyi Egyházkerületi Főjegyző, püspök-helyettes, a kolozsvári teológiai fakultás professzora, az általa szerkesztett „Út” című folyóirat 1918. november 20-ai számának „Hogyan állunk?” című cikkében elvi álláspontú tájékoztatást adott lelkésztársai részére az új viszonyok követelte politikai állásfoglalását illetően. Ez a cikk megszívlelésre méltó direktívákat tartalmaz arra nézve, hogy különösen faluhelyen milyen politikát kell követnie a lelkészeknek, mire kell a magyarságnak fölkészülnie. A minőségi magyarság programja, a két világháború között meghatározóvá vált Erdélyben.

Ravasz László első üzenete: „*Ne sajnálkozzunk, ne okoskodjunk, nem hátra kell néznünk, hanem előre!*” Ez nagyon fontos volt, a megküzdés szempontjából. „*Bármilyen kinszenvedés is a fegyvertelen magyarságnak végignézni a tetemrablási készülődést, más mód nincs, mint csendesen, méltóságteljesen viselni és várni.*” Fölteszi a kérdést: „*Hogy süllyedtünk mi odáig, hogy bolsevik módra hazament a hadsereg?*” Ravasz László látta, ha már egyszer lefegyvereztük magunkat, akkor nincs más lehetőség, mint méltóságteljesen bírni és várni.

„*A pap esténként üljön össze híveivel, és mint telefon-hírmondó, szigorú tárgyilagossággal informálja őket. Jól teszi a pap, ha hívei figyelnek rá.*” Megmagyarázza, hogy miért: azért, mert a lapok ritkán jutnak el Erdélybe. Ravasz László Kolozsváron észrevette, hogy a polgári demokratikus Magyarországon nagyon komolyan működött a cenzúra. Olvasóköri üléseket javasol Ravasz László, a lelkészek papok, szervezzék maguk köré a társadalmat.

Rátér a nemzetiségi ellentétekre. Kimondja, hogy Magyarországon nem volt nemzetiségi kérdés, hanem azt a Habsburgok csinálták. Ez nagyon fontos megállapítása volt!

1918. november végéig folyamatosan tértek haza a katonai alakulatok. A hazatérő alakulatok hősként való fogadását a különböző nemzeti közösségek együtt ünnepeleljék meg. A nemzetiségi ellentétek miatt ez sok esetben nem volt lehetséges, ezért mondta: „*Várni, remélni, eleven szentet gyűjteni az ellenség fejére!*” Vagyis jócselekedetekkel meggyőzni a rosszat. (A Példabeszédek könyvében és a Rómaiakhoz írt levélben is meglévő bibliai parancs.)

Ravasz László következő üzenete: „*Nemzetiségi jellegű vagy szociális zavargás esetén a pap szervezze falujában a jobbakat, módosabbakat!*”

Azt is mondta Ravasz László, hogy „*a református papnak ezekben a nehéz órákban kétszeresen, százszorosan ki kell tenni magáért. Még pedig nem csak azért, mert magyar ember, mert keresztyén, mert intelligens, mert született szocialista, hanem azért, mert be kell bizonyítania társadalmi nélkülözhetetlenségét*”. Itt arra gondol Ravasz László, hogy ezután már nem lesz elég, ha a református lelkész heti egy alkalommal tíz-húsz hívét így-úgy liturgikusan pásztorol, hanem tényleg társadalomszervező erővé kell válnia a papságnak.

Zseniális megállapítása Ravasz Lászlónak, hogy: „*A magyarság úgy veszítette el Erdélyt, hogy politizált és nem gazdálkodott. A románok a Kárpátia bankon keresztül pedig gazdálkodtak, mert nem politizálhattak. Tehát csináljuk azt mi is, amit a románok!*”

Azt is írja Ravasz László, hogy a pap legyen a mérleg nyelve, egy igazi mutató, nemcsak a parasztság és a dzsentri, a patrónusok között, hanem az agrokultúra és az ipar, a vidék és a város között is. Előbb utóbb az ipari városokban a szociáldemokrácia lesz többségben, de vidéken kell egy keresztyén-szociális agrármozgalom, ami ezt az ateista szociáldemokráciát kiegyensúlyozza.

Az „Út” szerkesztője kimondja, hogyan hiányozhatna a falu kálvinista lelkésze, tanítója, vagy a kort megértő világi embere abból a körből, pártból, „tanácsból”, ahol az a cél, hogy a falu szocializmusa egyensúlyban tartsa a város szocializmusát. Az egyháznak kell megfogni a homályban botorkálók kezét, neki kell kivezetni őket mindent feledő és elfedező szeretettel, krisztusi érintéssel az igazi szabadságra.

*

Egyes történészek szerint a trianoni békediktátum előtt a magyar egyházak nem vetették be eléggé befolyási potenciájukat a döntések megváltoztatása érdekében. Ezt vissza kell utasítani, mert az egyházak mindent megtettek, nem rajtuk múltott.

A különböző egyházak az egyházi kapcsolataik révén megpróbálták béke-előkészítő munkát végezni. Olyan embereket delegáltak, akik az adott ország egyetemén jártak, tanultak, és így megkérhették valamikori professzoraikat, hogy járjanak közbe a magyar békefeltételek enyhítése érdekében.

Hogy milyen eredménye lesz a delegátusok útjának, nem tudták, de remélték, hogy általuk újból létrejön a testvéries összeköttetés nyugati hittestvéreinkkel. Ha nem valósul meg a bolsevik hatalomátvétel, akkor Vatikán nunciust küldött volna Magyarországra, így legitimálva a Károlyi kormányt. Ezt az akadályozta meg, hogy Károlyi átadta a hatalmat a kommunistáknak.

A négy év háborúskodás, és a győzelmi pozícióba beszorított propaganda a protestáns egyházak minden tevékenységét egyszerűen lehetetlenné tette. 1920-tól teljesen újjá kellett

építeni az egyházi diplomáciát a korábbi kapcsolatok alapján. Amikor az újjáépített diplomáciai kapcsolatok alapján a magyar küldöttek elutaztak a különböző ifjúsági találkozókra, az egyházi emberek mindig azzal találkoztak, hogy a cseh protestantizmus hiába sokkal kisebb, mint a magyarországi, akkor is mindenhol ott vannak, és mindenhol blokkolják azokat a tevékenységeket, amiket a magyar ügy népszerűsítése érdekében a magyar protestáns küldöttek próbáltak megtenni.

Ilyen körülmények között csak a Ravasz László-i út, a minőségi magyarság programja maradt meg túlélési zálogként. *„A népből valók vagyunk, a népért vagyunk, és sokkal különbekké kell válnunk, hogy megmaradhassunk!”*

Ez a záloga ma is a megmaradásunknak!